

COMPORTAMENTUL ECONOMIC AL CREDINCIOȘILOR ÎN MEDIUL RURAL ROMÂNESC

MANUELA GHEORGHE*

ABSTRACT

THE ECONOMIC BEHAVIOR OF BELIEVERS IN ROMANIAN RURAL AREAS

The topic of this article was suggested by certain well-known classical theories according to which, in all their fields of activity, including the economic one, believers are also influenced by the religion they belong to. At this stage, I limited myself to the statistical processing and interpretation of empirical field data. I have correlated the subjects' religious belonging with a series of specific economic indicators such as their income, their profession, the preference for the work in public or private sectors, their availability for starting a business on their own. However, I also took into account the way in which the economic status of these persons can influence their level of religiosity. These are preliminary results, which cannot, at this stage, enable us to draw any conclusions with regard to the influence of religious belonging on economic behavior/outcomes, but which can provide a starting point for certain future studies.

Keywords: religiosity, rural religiosity, religious belonging, protestant ego, economic behavior, income – subject, income – household, subject's occupation, private initiative, occupational specificity.

În cea mai mare parte a sa, sociologia weberiană a religiilor este dedicată demonstrării științifice a tezei, conform căreia marile religii ale lumii, mai precis imaginile despre lume pe care acestea le propun (*Weltbild*), determină moduri de viață și comportamente specifice, influențează major, sub aspect economic, moral, etc, politic sau cultural, viața credincioșilor și a societăților cărora aceștia le

* Address correspondence to Manuela Gheorghe: Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România, e-mail: manu_er2003@yahoo.ro

¹ A se vedea în acest sens capitolul „Caste, clase și religie” din amplul tratat *Economie și societate*, capitol unde Weber analizează, în peste 60 de pagini, această problematică, în legătură cu religiozitatea țărănească, religiozitatea meșteșugarilor, religiozitatea burgheză etc. (Max Weber, *Sociologia religiilor*, traducere Claudiu Baciu, București, Editura Teora, 1998, p. 88–142).

aparțin. În mod sugestiv, o subtemă weberiană esențială era, de altfel, tocmai aceea a detectării unor „afinități electivă” între anumite tipuri de religiozitate și unele categorii sociale specifice².

Punctul de pornire al teoriei privitoare la înțelegerea religiei drept sursă de schimbare socială se poate identifica în *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, studiu weberian, în care se argumentează ideea, conform căreia, în condiții sociale determinate, anumite motivații metafizice sau religioase provoacă, din partea societăților și a credincioșilor, reacții socio-economice specifice. Analizând unele statistici contemporane care evidențiau că anumite regiuni din Germania, locuite cu preponderență de protestanți, erau mai avansate economic, sociologul german constata *caracterul predominant protestant al posesiunii de capital și al patronatului, și participarea relativ mai mare (...), a protestanților la proprietatea asupra capitalului*³. Weber observa că anumite curente protestante, mai ales cele ascetice (calvinismul secolului XVII, pietismul, metodismul, sectele anabaptiste) au demonstrat o înclinație specifică spre raționalismul economic, înclinație a cărei cauză, nota acesta, „trebuie căutată în primul rând în specificul lăuntric durabil al confesiunilor și nu numai în situația istorico-politică exterioară, dintr-un moment sau altul”⁴.

Weber avea să demonstreze, astfel, că numai etosul protestant (un anumit stil de viață, bazat pe anumite norme religioase), datorită trăsăturilor specifice ale acestuia, a putut fi sursa capitalismului occidental modern. Sociologul german sintetiza conținutul acestei etici în următoarele cinci enunțuri: **1.** Dumnezeu e absolut și transcendent; a creat lumea și o guvernează, dar spiritul limitat al omului nu îl poate sesiza; **2.** Dumnezeu a predestinat fiecărui om damnarea sau salvarea, iar această hotărâre divină nu poate fi modificată de om; **3.** Dumnezeu a creat lumea pentru propria sa glorie; **4.** Datoria omului e să muncească spre gloria lui Dumnezeu și să creeze pe pământ regatul lui Dumnezeu; **5.** Toate lucrurile pământești aparțin păcatului, iar salvarea este oferită de grația divină. În centrul acestui etos este situată teza predestinării, conform căreia omul este incapabil să modifice în vreun fel ceea ce divinitatea a hotărât pentru el; în consecință, protestantismul fiind acela, care, printre altele, va elimina practicile magico-sacramentale, de care făcea uz creștinismul tradițional: pocăința, ispășirea, mărturisirea, indulgențele etc.

Ce poate face omul pentru a se face plăcut lui Dumnezeu și pentru a putea spera să se afle printre cei aleși (*electi*)? Conform punctului 4 al Confesiunii de la Westminster din 1643, omul trebuie să-și îndeplinească datoria (*Beruf*) spre gloria lui Dumnezeu (*Gloria Dei*) și să creeze pe pământ regatul lui Dumnezeu, iar datoria constă în muncă. Numai în succesul profesional omul poate afla un semn

³ Marx Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 23.

⁴ *Ibidem*, p. 27.

(*certitudo salutis*) că se află printre *electi*; numai succesul profesional și sporirea averii îi poate da dreptul să sper. E vorba, deci, de o nouă concepție asupra muncii, în care munca laică este investită cu o semnificație religioasă, de asceză laică. Singura cale de obținere a mântuirii, conform acestui etos, îl reprezintă succesul în muncă, dublat de o viață trăită conform unor comandamente religioase stricte și ascetice, bazate pe rigoare, simplitate și hărnicie. În viziunea protestantă, așadar, nu există nicio contradicție între setea de avere și viața ascetică, condamnabile fiind numai luxul, profitul, consumarea surplusului, tot ce este peste nevoile traiului zilnic trebuind reinvestit. Astfel, setea de avere, impuls irațional, specific oamenilor din toate timpurile, poate fi dominat rațional în scopul obținerii rentabilității. Viața ascetică (limitarea consumului) și succesul în muncă (obținerea de avere) sunt cele două elemente ce aveau să conducă treptat la ceea ce Weber numea organizarea rațională a muncii. Toate aceste analize i-au permis sociologului german să conchidă că etosul puritan, prin mentalitatea specifică pe care a introdus-o în lumea muncii, a reprezentat un element (nu o cauză), care a favorizat într-un mod decisiv dezvoltarea capitalistă modernă.

Așadar, demonstrația weberiană, privitoare la „afinitățile semnificative” dintre etica protestantă și cea capitalistă, este, prin extensie, și o demonstrație a faptului că apartenența credincioșilor la variate forme religioase (ortodoxie, catolicism, neoprotestantism, etc.), prin credințele și atitudinile religioase specifice, pe care acestea le generează sau inspiră, determină comportamente specifice în sfera vieții profane a credincioșilor: economică, politică, socială, culturală etc. Am încercat să detectăm unele elemente sugestive pentru această problematică, făcând apel la rezultatele empirice oferite de o amplă anchetă de teren, realizată relativ recent, pe un eșantion reprezentativ pentru populația rurală⁵.

Conform rezultatelor obținute, mai mult de jumătate din totalul populației investigate (57%) nu era cuprinsă în nicio formă de activitate remunerată, 31,8 % activa în sectorul privat, 9,5% în sectorul de stat, 1,0% în sectorul mixt. Profilul profesional al populației rurale este, așa cum se poate constata, mult diferit de cel al satului românesc tradițional, antebelic, într-o asemenea măsură încât pare neverosimil și inadecvat să mai putem vorbi în prezent, la modul generic, despre o clasă țărănească în sensul autentic al cuvântului, sau despre țăranul român ca fiind acel element, simbolic definitiv, al satului românesc. Constatăm cu o reală îngrijorare cum satele românești actuale sunt mult îmbătrânite din punct de vedere demografic, acestea fiind locuite într-un procent majoritar (36%) de pensionari; 13,0% sunt muncitori calificați, 11,9% sunt agricultori cu gospodărie proprie, iar 9,5% sunt persoane casnice. Salariații cu studii medii (3,4%) și cei cu ocupații intelectuale (3,1%) vin să întregescă acest tablou prea puțin optimist (vezi *Tabelul nr.1*)

⁵ Am folosit, în exclusivitate, analize proprii, realizate prin prelucrarea statistică a datelor empirice furnizate de ancheta națională realizată de *Centrul de Sociologie Urbană și Regională* în luna iunie 2003, pe un eșantion reprezentativ la nivel de județ, care a cuprins 36 000 de subiecți, dintre care 17 000 din mediul rural.

Tabelul nr.1

Fără ocupație	4,4
Casnică	9,5
Lucrător familial neremunerat	1,2
Preșcolar, elev, student	1,8
Șomer	2,2
Pensionar	36,0
Agricultor cu gospodărie proprie	11,9
Agricultor în fermă sau asociație	1,7
Lucrător agricol	0,3
Zilier	1,9
Muncitor necalificat	2,7
Muncitor calificat	13,0
Salariat studii medii	3,4
Lucrător cont propriu neagricol	1,1
Tehnician, maistru	0,9
Specialist ocupații intelectuale	3,1
Cadre de conducere	0,3
Patron	0,8
NS-NR	3,7
Total rural	100

Corelând indicatorul apartenenței religioase cu variabila „ocupația principală a subiectului în prezent”, a rezultat următoarea situație pentru totalul populației rurale (vezi *Tabelul nr. 2*).

Tabelul nr. 2

Ocupația subiectului în prezent	Care e religia dvs.?							
	Ortodoxă	Romano-catolică	Neo-protestantă	Greco-catolică	Musulmană	Altă religie	Fără religie	Religie nedeclarată
Fără ocupație	4,5	2,4	4,4	2,3	15,4	3,7	26,1	14,3
Casnică	2,4	9,7	6,5	5,2	11,5	13,4		10,7
Lucrător familial neremunerat	1,1	1,6	2,7	2,3	3,8	1,8		3,6
Preșcolar, elev, student	1,9	2,2	1,7	1,2		0,7		
Șomer	2,3	1,6	1,0	2,3		2,2		
Pensionar	36,3	29,4	29,5	49,1	26,9	38,3	13,0	25,0
Agricultor cu gospodărie proprie	12,4	7,1	14,0	4,6	3,8	9,7	4,3	

Agricultor în fermă sau asociație	1,6	1,5	0,2	2,9		3,9	4,3	
Lucrător agricol	0,3	0,1	0,5			0,4		
Zilier ocazional	2,0	0,4	1,5	0,6		1,7	17,4	7,1
Muncitor necalificat	2,8	2,1	3,9	1,2	3,8	2,1		3,6
Muncitor calificat	13,2	10,4	15,0	12,7	19,2	11,2	17,4	10,7
Salariat studii medii	3,5	2,4	4,1	1,2	11,5	2,5		
Lucrător pe cont propriu neagricol	1,0	0,7	1,0	0,6		2,1	4,3	4,3
Tehnician, maistru	1,0	0,4	0,5	3,5		1,0		
Intelectual	3,2	1,4	2,4	3,5		3,5		
Cadre de conducere	0,4	0,2	0,2			0,1		
Patron	0,8	0,8	0,5	0,6	3,8	0,3		
NS-NR	2,4	2,4	10,4	6,4		1,5	13,0	7,1
Total	100	100	100	100	100	100	100	100

Cultul cu cel mai ridicat procent de *pensionari* pare a fi, conform anchetei invocate, cel greco-catolic (49,1%), 38,3% sunt pensionari de „altă religie”, 36,3% pensionari ortodocși, 29,5% neoproteștanți, 29,4% romano-catolici și 26,9% musulmani. În rândul subiecților musulmani întâlnim cei mai numeroși *muncitori calificați* (19,2%), 17,4% dintre repondenți sunt fără religie, 15,0% sunt neoproteștanți, 13,2 % ortodocși, 12,7% greco-catolici, 10,4% romano-catolici.

Agricultorii cu gospodărie proprie par a se afla cu preponderență printre neoproteștanți (14,0%) și ortodocși (12,4%), romano-catolici (7,1%), greco-catolici (4,6%). Cele mai numeroase persoane *casnice* (13,4%) se află printre subiecții de „altă religie”, printre subiecții de religie musulmană (11,5%), romano-catolică (9,7%), 5,2 % greco-catolică, cel mai mic procent (2,4%) constatându-se în cazul subiecților de religie ortodoxă.

Salariații cu studii medii constituie categoria profesională cel mai bine reprezentată în cazul subiecților musulmani (11,5%), procente mult mai modeste constatându-se la toate celelalte categorii de culte: 4,1% neoproteștanți, 3,5% la ortodocși, 2,45 la romano-catolici, 1,2 % la greco-catolici.

Constatări interesante s-au putut înregistra și în situația corelării apartenenței religioase a subiecților cu indicatorul „sectorul în care sunteți angajat”, rezultând datele de mai jos (vezi *Tabelul nr.3*).

Tabelul nr. 3

Care este religia dvs.?	În prezent sunteți angajat în:				
	Sectorul de stat	Sectorul particular	Mixt	„Nu lucrez”	NS-NR
Ortodoxă	9,9	32,0	1,0	57,1	0,0
Romano-catolică	9,1	26,8	0,7	63,4	0,0
Neoprotestantă	7,0	40,4	0,2	54,4	0,0
Greco-catolică	6,3	23,0	2,3	67,8	0,6
Musulmană	3,7	37,0	0,0	59,3	0,0
Altă religie	6,5	31,7	0,8	61,0	0,0
Fără religie	4,2	41,7	4,2	45,8	4,2
Religie nedeclarată	6,9	27,6	0,0	62,1	3,4
Total rural	9,5	31,8	1,0	57,6	0,0

Înainte de toate, trebuie să revenim cu observația, deloc îmbucurătoare, conform căreia, peste jumătate dintre subiecții domiciliați în mediul rural (57%) nu sunt integrați în niciun fel de activitate lucrativă; sectorul particular asimilează totuși, într-un procent destul de consistent (31,8%), cea mai mare parte a populației active a satului, în comparație cu numai 9,5%, cât înglobează sectorul de stat; îndrăznim, astfel, să sperăm că, viitorul satului românesc, în sensul avansului acestuia pe calea modernizării și a creșterii continue a nivelului de trai și în această parte mai puțin „norocoasă” a lumii românești, nu este chiar cu totul lipsit de viitor și speranță.

În ceea ce privește corelarea apartenenței religioase a subiecților cu indicatorul „sectorul în care lucați”, am putut observa o prevalență procentuală a respondenților „fără religie” (41,7%) și a celor neoprotestanți (40,4%), care activează în cadrul unor firme particulare. La o distanță relativ mică de aceștia se situează musulmanii, care sunt integrați în același sector de activitate într-un procent de 37,0%, iar ortodocșii într-o proporție de 32,0%. În rândul subiecților romano-catolici și greco-catolici, observăm, totodată, o rată procentuală vizibil mai modestă, în ceea ce privește angajarea acestora în sectorul privat: 26,8% și, respectiv, 23,0%. Această situație procentuală mai modestă în ce privește angajarea romano-catolicilor și a greco-catolicilor în sectorul privat, ar putea fi pusă în relație și cu rata procentuală vizibil mai mică a acelorași subiecți, care declară că nu lucrează: 67,8% și respectiv 63,4%.

Din totalul populației rurale interogate, constatăm că numai un procent infim a demarat o afacere proprie. Indicele procentual cel mai ridicat îl observăm în cazul subiecților „fără religie” (14,3%) și a celor de religie musulmană (10,7%), la polul opus situându-se, în ordine crescătoare: subiecții de „altă religie”(2,4%), greco-catolicii (2,9%), neo-protestanții (3,1%), ortodocșii(3,7%) și romano-catolicii (3,8%) (vezi Tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

După 1989 ați început o afacere proprie?	Care este religia dvs.?							
	Ortodoxă	Romano- catolică	Neoprot- estantă	Greco- catolică	Musulmană	Altă religie	Fără religie	Religie nedeclarată
Da	3,7	3,8	3,1	2,9	10,7	2,4	14,3	0,0
Nu	95,8	95,9	96,9	95,9	89,3	97,3	81,0	100,0
NS-NR	0,5	0,3	0,0	1,2	0,0	0,3	4,8	0,0

Veniturile majorității populației rurale, așa cum reiese din analiza datelor empirice oferite de anchetă, sunt modeste și nici pe departe suficiente pentru a asigura un trai decent acestei categorii de populație, nu mai puțin de 72,0% din totalul subiecților anchetați apreciind că venitul lor lunar se situează sub un nivel mediu și doar 28 % că venitul lor lunar depășește nivelul mediu. Populația musulmană din mediul rural (45,8) și cea greco-catolică (32,6%) par a se situa, într-un procent mai ridicat, într-o situație mai favorabilă din acest punct de vedere (vezi *Tabelul nr.5*).

Tabelul nr.5

Venit subiect	Care este religia dvs.?							
	Ortodoxă	Romano- catolică	Neoprote- stantă	Greco- catolică	Musul- mană	Altă religie	Fără religie	Religie nedecla- rată
Sub medie	71,9	72,1	72,2	67,4	54,2	74,0	85,0	80,8
Peste medie	28,1	27,9	27,8	32,6	45,8	26,0	15,0	19,2

O variabilă, care capătă semnificații aparte, atunci când o analizăm în corelație cu ansamblul factorilor care influențează un grad mai înalt sau mai scăzut al religiozității rurale, este și venitul subiecților. Un nivel de trai mai modest, insecuritatea și grijile zilnice, „încarcă” universul afectiv și emoțional al credinciosului cu o „cantitate” mai mare de speranțe și doleanțe orientate spre orizontul voinței divine. Un trai mai îmbelșugat e apt să confere omului mai multă încredere în sine și în capacitatea sa de a-și influența pozitiv, prin forțe proprii, destinul. În aceeași măsură, el orientează omul, cu preponderență, spre aspectele practice ale vieții. Aceste presupuziții generale par a fi susținute și de rezultatele

anchetei naționale menționate. Ponderile procentuale ale indicatorului participării la slujbele religioase sunt semnificativ mai ridicate în cazul populației cu venituri sub medie, după cum urmează: zilnic sau aproape zilnic 0,8%, săptămânal 13,2%, de câteva ori pe lună 15,4%, odată pe lună sau mai rar 33,7%, deloc 7,7%, în comparație cu subiecții cu venit peste medie: zilnic sau aproape zilnic 0,3%, săptămânal 3,9%, de câteva ori pe lună 4,6%, o dată pe lună sau mai rar 15,3%, deloc 3,4% (vezi *Tabelul nr. 6*).

Tabelul nr. 6

Cât de des mergeți la la biserică							
	Zilnic sau aproape zilnic	Săptămânal	De câteva ori pe lună	O dată pe lună sau mai rar	Deloc	NS/NR	Total
Venit subiect – sub medie	0,8	13,2	15,4	33,7	7,7	1,2	72,0
Venit subiect – peste medie	0,3	3,9	4,6	15,3	3,4	0,4	28,0
Total rural	1,1	17,1	20,0	49,0	11,1	1,6	100

Situația este comparabilă și atunci când corelăm întrebarea „cât de des mergeți la biserică?” cu variabila „*venit gospodărie*”: 78,9% din totalul populației investigate declară că se încadrează în categoria cu venit sub medie pe gospodărie și 21,1% în categoria peste medie. Similar cu concluziile de mai sus, observăm valori procentuale ale participării la slujbele religioase vizibil mai ridicate în cazul subiecților cu venit pe gospodărie sub medie (vezi *Tabelul nr. 7*).

Tabelul nr.7

Cât de des mergeți la biserică ?	Zilnic sau aproape zilnic	Săptămânal	De câteva ori pe lună pe lună	O dată pe lună sau mai rar	Deloc	NS/NR	Total rural
Venit gospodărie – sub medie	0,8	13,8	16,3	37,8	8,8	1,3	78,9
Venit gospodărie –peste medie	0,3	3,2	3,5	11,5	2,2	0,3	21,1
Total rural	1,2	17,0	19,9	49,4	11,1	1,6	100

Așa cum e bine cunoscut, și cum am precizat mai sus, sociologul care a atras pentru prima dată atenția asupra modului în care o anumită concepție religioasă poate influența comportamentul economic al credincioșilor a fost Max Weber. În viziunea acestuia, variatele imagini despre lume (*Weltbild*-uri), pe care religiile le livrează adeptilor, ar fi responsabile nu numai de variatele moduri în care aceștia conceptualizează mântuirea, dar și de obiceiurile și comportamentele practice, corespunzătoare diferitelor sfere ale activităților umane, inclusiv cea economică.

Prin prelucrarea statistică a datelor empirice, la care am făcut referire, s-a putut evidenția, printre altele, că forța de muncă din sectorul particular este absorbită în procente mai ridicate de atei (41,7%) și neoprotestanți (40,4), iar în sectorul de stat de ortodocși (9,9%); credincioșii care au inițiat o afacere proprie se regăsesc în cea mai mare parte printre subiecții de „altă religie” (14,3%) și cei de religie musulmană (10,7%). De altfel, în eșantionul de musulmani se regăsește și cel mai numeros procent de subiecți patroni (3,8%). În ceea ce privește specificul ocupațional al diferitelor culte, am constatat în cazul greco-catolicilor cel mai ridicat număr de pensionari (49,1%), iar cei mai puțini (13,0%) printre subiecții „fără religie”; cei mai numeroși subiecți „fără ocupație” se regăsesc printre cei „fără religie” (26,1%) și cei care nu și-au declarat religia (14,3%). O corelație sugestivă s-a putut evidenția și între nivelul religiozității credincioșilor (frecvența participării la slujbele religioase) și acela al nivelului de trai al subiecților (inclusiv al familiei acestora), confirmându-se și în acest caz observația, conform căreia, un nivel de trai mai modest este în măsură să faciliteze apropierea credincioșilor de biserică.

Rezultatele prelucrărilor statistice prezentate în cuprinsul acestui articol sunt, în mod evident, insuficiente pentru elaborarea unor concluzii cuprinzătoare și nuanțate și nu permit generalizări semnificative; de aceea, completarea acestora și punerea lor în conexiune cu rezultatele altor cercetări cantitative, dar mai ales calitative, se dovedește a fi mai mult decât necesară.

